

POLSKA AKADEMIA NAUK
KOMITET SŁOWIANOZNAWSTWA

ROCZNIK
SLAWISTYCZNY
REVUE SLAVISTIQUE

T. LXI

PAN

POLSKA AKADEMIA NAUK

Warszawa 2012

WYDAWCA
KOMITET SŁOWIANOZNAWSTWA POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Publikacja dofinansowana ze środków Polskiej Akademii Nauk

REDAKTOR
JAN SOKOŁOWSKI (Wrocław)

KOMITET REDAKCYJNY
WIESŁAW BORYŚ (Kraków), WOJCIECH CHLEBDA (Opole)
HANNA POPOWSKA-TABORSKA (Warszawa), ZUZANNA TOPOLIŃSKA (Skopje)

SEKRETARZ
IWONA ŁUCZKÓW (Wrocław)

RADA REDAKCYJNA
JANUSZ SIATKOWSKI (Warszawa) — PRZEWODNICZĄCY
DIANA BLAGOEVA (Sofia), VICTOR A. FRIEDMAN (Chicago)
ANTONI FURDAL (Wrocław), STANISŁAW GAJDA (Opole), ILONA JANÝŠKOVÁ (Brno)
MAŁGORZATA KORYTKOWSKA (Warszawa), ROMAN LASKOWSKI (Kraków)
ALEKSANDR M. MOLDOVAN (Moskwa), WŁODZIMIERZ PIANKA (Warszawa)

Czasopismo zamieszczone jest na liście ERIH

© Copyright by Komitet Słowianoznawstwa PAN
Warszawa 2012

ISSN 0080–3588

Realizacja wydawnicza: PAN Warszawska Drukarnia Naukowa
Skład i druk: PAN Warszawska Drukarnia Naukowa
ul. Śniadeckich 8, 00-656 Warszawa
tel./fax 22 628-76-14
e-mail: wdnpan@wdnpan.pl
www.wdnpan.pl

Wiesław Boryś
Kraków

**Nowe przyczynki do słownika etymologicznego
chorwackiego dialektu czakawskiego**

Chorwacki dialekt czakawski, stanowiący jedną z peryferii słowiańskiego terytorium językowego, charakteryzuje się ważnymi dla poznania dziejów języków słowiańskich archaicznymi cechami językowymi, zwłaszcza z zakresu akcentuacji, a także morfologii. Bardzo interesująca jest również leksyka tego dialektu, leżącego na styku słowiańskiego i romańskiego terytorium językowego. W związku z tym słownictwo czakawskie, w znacznym stopniu odrębne od leksyki standardowego języka chorwackiego, przesiąknięte jest elementami pochodzenia romańskiego, przejętymi w różnych czasach z języka starodalmatyńskiego, z języka włoskiego (toskańskiego), z dialektu weneckiego, a lokalnie również z dialektu istroromańskiego. Jednocześnie gwary czakawskie zachowały znaczną liczbę leksyki pochodzenia słowiańskiego, w tym niemało prastarych leksemów przyniesionych przez przodków językowych Chorwatów z zakarpackiej praojczyzny Słowian. Wiele z takich rodzimych leksemów odziedziczonych z języka prasłowiańskiego, mających odpowiedniki w językach północnosłowiańskich (lub tylko w ich części, na obszarze zachodniosłowiańskim lub wschodniosłowiańskim), na południu Słowiańszczyzny jest ograniczonych do dialektu czakawskiego bądź ma swoje ekwiwalenty w chorwackim dialekcie kajkawskim i/lub zachodnioszkawskim, nierzadko również w języku słoweńskim.

Pod względem etymologicznym leksyka czakawska jest jeszcze nie w pełni zbadana. Najważniejszym źródłem informacji o pochodzeniu słownictwa chorwackiego (w tym i dialektycznego czakawskiego) pozostaje słownik etymologiczny Petra Skoka (Skok ER), napisany w latach 1952–1955 (opublikowany 1971–1974). Od tego czasu znacznie się wzbogaciła znajomość słownictwa wielu

gwar czakawskich, gdyż wydano kilkadziesiąt dużych i mniejszych słowników tych gwar, zawierających wielką ilość wyrazów nieznanymi i niedostępnymi P. Skokowi. Znaczne postępy poczyniły także slawistyczne badania etymologiczne. Uświadomiono sobie zatem potrzebę dalszych badań etymologicznych ludowej leksyki i opracowania nowych słowników etymologicznych, także takich słowników dialektów. Pierwszym takim słownikiem chorwackim jest dzieło zagrzebskiego romanisty Vojmira Vinji, znakomite opracowanie zapożyczeń romańskich w gwarach nadadriatyckich, zwłaszcza czakawskich. Wyrazy innego pochodzenia, w tym rodzime, są tam uwzględnione sporadycznie (Vinja JE). O potrzebie powstawania słowników etymologicznych „małych obszarów słowiańskich” zob. w pracy Boryś/Popowska-Taborska 2002, gdzie są rozpatrywane przykłady etymologii kaszubskiej i czakawskiej. Próbę przedstawienia specyficznych czakawskich leksemów odziedziczonych z epoki prasłowiańskiej podjąłem w monografii *Czakawskie studia etymologiczne* (Boryś 1999), jej chorwacka wersja jest wzbogacona o analizę dalszych wyrazów i wykorzystuje również najnowsze słowniki (Boryś 2007). Ponieważ dostępnych czakawskich materiałów leksykalnych ciągle przybywa, koniecznością wydaje się opracowanie słownika etymologicznego rodzimej leksyki czakawskiej, który miałby zawierać etymologie wyrazów ludowych zarówno odziedziczonych z wcześniejszych okresów historii językowej (prasłowiańskiego, starochorwackiego), jak i wybraną interesującą leksykę powstałą na gruncie dialektu czakawskiego i jego gwar (zob. Boryś 2008).

W niniejszym artykule analizuję pochodzenie 7 rodzimych gwarowych czakawskich leksemów, poświadczonych przeważnie w zachodniej części terenu czakawskiego.

grobja ‘stos kamieni’

Rzeczownik ten poświadczony jest w gwarach okolic Rijeki: *grōbja* ‘stos naniestionych, nawiezionych kamieni’ (Kastav, Jardaš 1957: 392, Lučić 1997: 148) i z niejasnym, zapewne wtórnym *-u-* *grūbja* ‘kupa chwastu i kamienia’ (Grobnik, Lukežić/Zubčić 2007: 270), a prawdopodobnie również na Przymorzu Chorwackim (w okolicy Bakarca i Škrljeva) *grūblja* ‘ilość siana, słomy zagarnięta grabiami (zahvat grabljama /sijeno, slama/’ (Turina/Šepić 1977: 60), może pierwotnie ‘zgrabiona kupka czy wał siana, słomy’. Wyraz istnieje także w dialekcie kajkawskim (ze zmianą *blj > mlj*): *gr’omlja* ‘ziemia zarośnięta krzakami’, ‘stos kamieni’ (Krapina, Crnek 2005: 20). W czak. *grōbja*, *grūbja* mamy regularną zmianę *l’ > j*, natomiast epentetyczne *l’* zachowało się w czak. *grūblja* i kajk. *gr’omlja*. Na obszarze południowosłowiańskim wyraz ma odpowiednik tylko w słoweń. *grōblja* ‘stos kamieni’, dalsze odpowiedniki znane są językom

północnośląskim: pol. *grobla* (stpol. w XV w. też *grobja*) ‘wał ziemny’, w XVI w. też ‘szaniec’, dial. ‘jakikolwiek nasyp; zaspas śnieżna; wał wymłóconego, nieoczyszczonego ziarna; kopiec na ziemniaki’, dłuż. *grobla* ‘rów; kanał’, stczes. *hróbbě* ‘kupa, stos; kopiec, wzgórek’, słowac. *hrobl’a* ‘stos ziemi lub kamieni; kopiec’, przest. ‘grób’, dial. ‘wykop przy drodze’, strus. *groblja* ‘rów, fosa; wał, nasyp; zapora, tama; grób’, stukr. *hroblja* ‘fosa; tama; grobla; grób’, ukr. dial. *hróblja* ‘nasyp ziemi; grobla; zaspas śnieżna’. Wszystkie przytoczone wyrazy kontynuują psł. **groba* (< **grob-ja*) ‘dół, rów; nasyp, kopiec’, pierwotne nomen actionis z suf. *-ja* i z alternacją samogłoski rdzennej *e > o* od psł. **grebti* ‘grzebać, rozgarniać wierzchnią warstwę ziemi’ (SP, t. 8: 222; Boryś SEJP 178).

madleti ‘ściemniać się’, **madliti** ‘blednąć, słabnąć’

Czasowniki te poświadczone są w gwarach Istrii: *madlèt* ‘ściemniać się’, *zamadlèt se* ‘ściemnić się’ (Rukovac, Mohorovičić 2001: 150), *madliti* ‘blednąć, tracić siły, słabnąć’, *zamadliti* ‘stracić siły, osłabnąć, zemdleć’ (Vodice, Ribarić 2002: 190; tylko czasownik z Vodic wymienia Skok ER, t. 2: 348, s.v. *mädal*). Mają one odpowiedniki w różnych gwarach kajkawskich: *medliti* / *megliti* (*megliti*) ‘tracić przytomność, mdleć’ (Međimurje, Blažeka MAT), *megl’ęti*, *megl’ęjem* ‘ts.’ (Blažeka/Nyomárkay/Ráčz 2009: 155); z prefiksem *o-*: *om’ädlet* (*se*), *om’ädlen* / *om’ädlin* ‘zemdleć’ (Pavešić/Magaš/Laloš 2006: 231), *omegl’eti* / *omedl’eti* ‘ts.’ (Blažeka/Rob 2009: 222), *omeglj’eti*, *omeglj’ejem* ‘ts.’ (Vranić 2010: 253), *uom’edlit* ‘ts.’ (Malnar 2008: 371), ‘paść w półomdlenie’ (Belović/Blažeka 2009: 291), też derywaty *megl’ovica* ‘omdlenie, zawrót głowy’ (Belović/Blažeka 2009: 226), *omegluóvica* ‘ts.’ (Vranić 2010: 253). Przytoczone czasowniki mają odpowiedniki w słoweń. *medléti* ‘mdleć, słabnąć’, cs. *mědlěti* ‘zwlekać, ociągać się’, pol. *mdleć* (stpol. i dial. też *mgleć*) ‘omdlewać, tracić siły, słabnąć’, czes. dawne *mdleti* / *mdlíti* (stczes. *mdléti*) ‘słabnąć’, słowac. *mdliet* ‘ts.’, rus.-cs. *medlěti* ‘zwlekać’, ros. *mletb* ‘drętwieć, martwieć; słabnąć; popadać w osłupienie’, dial. ‘zamierać, omdlewać; smucić się, przeżywać zmartwienie; słabnąć’, ukr. *mlíty* ‘drętwieć, martwieć; słabnąć, omdlewać; obumierać; butwieć’, brus. *mlecъ* ‘drętwieć, martwieć; mdleć, omdlewać; zamierać’, dial. ‘słabnąć; więdnąć’. Kontynuują one psł. **mьdьlěti*, **mьdьlějъ* ‘stawać się słabym, bezsilnym, wątłym, omdlewać, słabnąć’, czasownik deadjektywny oznaczający nabywanie właściwości podstawy derywacyjnej, utworzony od psł. **mьdьlь* ‘słaby, bezsilny, wąty’. Ten podstawowy przymiotnik poświadczony był w starochorwackim dial. czak. z Istrii *madal* ‘niejasny, mętny, ciemny’ (np. z początku XV w. *v lete je slnce silno močno a v zime madlo*, Mažuranić 1975, t. 1: 621; z ludowej pieśni istriańskiej *Udovicam mudlo sije sunce*, RJAŽ, t. 6: 355), został także odnotowany pod koniec XIX w. w czakawskiej gwarze

z okolic Pazina: *màdal* [tj. wg współczesnego sposobu oznaczania akcentów *mädal*], *-dla*, *-dlo* ‘ciemny (fuscus)’ (Nemanić 1885: 184; co do znaczenia por. także we współczesnej czakawskiej gwarze *madlên* ‘zamglony, niejasny’, Rukavac, Mohorovičić 2001: 150) i słoweń. *medël* ‘słaby, bez wyrazu, mdły, wiotki; chudy’, cs. *mьdlb* ‘osłabiony, słaby, wąty; opieszły, powolny’, dobrze jest znany językom zachodniosłowiańskim: pol. *mdły* (dial. też *mgły*) ‘pobudzający do wymiotów, nudności, pozbawiony smaku; słabo świecący, mglisty, zamglony, blade, niki; pozbawiony wyrazu, ekspresji, żywości, barwności, mało wyrazisty’, stpol. *mdły* / *mgły* / *mdy* ‘słaby, wąty, bezsilny, wycieńczony’, kasz. *mdli* / *mgli* / *medli* ‘mdły, niesolony, niesmaczny, wywołujący nudności; słaby, wąty, osłabiony, wyczerpany, omdlały’, dłuż. *mdły* (dial. *medty*, dawne *módty*) ‘słaby, bezsilny; zmęczony, wycieńczony; martwy’, głuż. *modty* ‘obwisły, zwieszony, niewyprężony; wąty, słaby, bez energii, bezsilny; zmęczony, wycieńczony, osłabiony’, czes. *mdlý* ‘słaby, wąty; zmęczony; matowy, słaby (o świetle); bez smaku, mdły’, słowac. *mdlý* ‘słaby, wąty; niewyraźny, mdły; odurzający’, we wschodniosłowiańskim tylko ukr. dial. *mlo* adv. ‘źle, niedobrze’.

Podstawowy przymiotnik psł. **mьdьlь* (rekonstruowany też jako **mьdьlь*, a nawet **mьdlь*) to derywat dewerbalny z suf. **-lь* (bądź **-lь*, **-lь*) od psł. **mьděti* ‘być słabym, zmęczonym’ (por. ros. dial. *modětb* ‘męczyć się, nużyć się; gnuśnie pracować, ślęczeć nad czymś; zwlekać, odwlekać; niknąć, chudnąć; słabo się tlić; gnić’, cs. *izmьděti* ‘osłabnąć’), którego podstawą było pie. **mau-d-* ‘słaby, osłabiony, przyćmiony, ciemny’, por. ESSJa, t. 20: 207–208, 210–211; Skok ER, t. 2: 348; Bezłaj ES, t. 2: 175; ESJS, t. 9: 516–517; Boryś SEJP 318–319.

majeti se ‘ciemnieć, ćmić się w oczach, kręcić się w głowie’

Czasownik *mājēt se* ze znaczeniem ‘smrkavati se, smrknuti se pred očima’ zapisano tylko w istriańskiej gwarze miejscowości Rukavac (Mohorovičić 2001: 150–151), podany przy tym cytat *Ni mi dobro zač mi se maji /vrti/ va glave* wskazuje na znaczenie ‘kręcić się (w głowie), mieć zawroty głowy’. Niewątpliwie jest to wyraz tożsamy z chorw. dial. kajk. *mâjati*, *mâjam* ‘chwiać, kiwać, potrząsać czymś’ (Vranić 2010: 192), *zmâjati*, *zmâjam* ‘poruszyć, potrząsnąć’ (ib. 530), *mājät (se)*, *mâjam (se)* ‘kiwać (się), chwiać (się)’ (Jakolić/Lončarić 2007: 278), *moâjat (se)*, *moâjen (se)* ‘ts.’ (Pavešić/Magaš/Laloš 2006: 178), *zmoâjat* ‘potrząsnąć’ (ib. 474). Nieuwzględniany w literaturze etymologicznej chorwacki czakawski i kajkawski czasownik ma odpowiedniki w słoweń. *majati* ‘chwiać, kiwać, ruszać’ (por. też scs. *pomanqti* ‘kiwnąć, skinąć, dać znak’), strus. *ma(j)ati* ‘machać; dawać znaki’, ros. dial. *mâjaty* ‘kołysać’, ukr. *mâjaty* ‘kołysać się, powiewać; machać, wywijać; widnieć w oddali, majaczyć’, dial.

‘migotać; ćmić się (w oczach)’, brus. dial. *májacь* ‘powiewać; kołysać się; huścić się; rzucać się, brykać (o koniach)’, por. także czes. *mávati* ‘machać’, głuź. *ma-wać* ‘machać, powiewać, wywijać, ruszać’. Czasowniki te kontynuują psł. **majati*, **majō* (pierwotna postać infinitiwu **mati*, praes. **majō*) ‘machać (np. ręką), wywijać’, mające odpowiedniki w bałtyckim: lit. *móti*, *móju* ‘machać, kiwać ręką, dawać znak’, łot. *māt*, *māju* ‘ts.’, por. też pokrewne stind. *māyá* ‘widziadło, mara, iluzja’; wszystkie wyrazy od pie. **mā-* ‘machać, kiwać, dawać znaki’ (zob. ESSJa, t. 17: 132–134; Vasmer ES, t. 2: 587; Schuster-Šewc HEW 892–893; BezlaJ ES, t. 2: 161; ESUM, t. 3: 425–426; ESBM, t. 6: 287).

W czakawskim oczekiwaliśmy postaci **mājät se*, realnie poświadczony *mājēt se* jest przypuszczalnie rezultatem kontaminacji z jakimś trudnym do ustalenia czasownikiem. Znaczenie ‘kręcić się w głowie, mieć zawroty głowy’ jest wtórne od ‘machać, kiwać (głową)’, a ponieważ zawrotom głowy mogą towarzyszyć mroczone w oczach, stąd dalsze znaczenie ‘ćmić się w oczach’.

plât ‘płytowaty materiał, płat czegoś; udo’

Rzeczownik *plât* poświadczony jest w gwarach wysp Cres i Krk: na Cresie *plât*, *plâta* ‘płocasti materijal’, *plât špehà* ‘płat słoniny’ (Bejska Tramuntana, Velčić 2003: 313), w Vrbniku na Krku jako ludowy termin anatomiczny: *plat* ‘udo, środek skóry (stegno, sredina kože)’ (Žic 2001: 51), z przykładem „Noga ima *kelk* najzgora, *plat* malo niže zada...” (Žic 2001: 58); znaczenie anatomiczne rozwinęło się zapewne z wcześniejszego ‘płat skóry, ciała’. Inne źródła chorwackie takiego wyrazu nie podają; P. Skok przytacza tylko związane z tym wyrazem derywaty (głównie z dialektu sztokawskiego), np. *plâtica* ‘deska; kładka przez potok; belka’, *plâtina* ‘polano, szczapa; klepka’ (Skok ER, t. 2: 678). Odpowiedniki czak. *plât* znane są wschodniej części obszaru południowosłowiańskiego: bułg., maced. dial. *plat* ‘tkanina’, scs. *platъ* ‘tkanina, płótno; knot’, poza tym są dobrze poświadczony w językach północnosłowiańskich: pol. *płat* ‘kawałek materiału, zwłaszcza płótna; płaski kawałek, cienka warstwa czegoś’, dial. też ‘płachta, szmata’, kasz. *płat* ‘łata’, dłuź., głuź. *płat* ‘płótno, tkanina’, czes. *plát* ‘płyta; płat, poćec’, słowac. *plát* ‘plaster, płat’, ros. przest. *plat* ‘chusta’, ukr. *plat* ‘kawałek płótna lub innej tkaniny’, dial. ‘chustka; fartuch’, brus. dial. *plat* ‘chustka’. Wyrazy te kontynuują psł. **platъ* ‘kawał tkaniny, płótna’, pozostające w związku etymologicznym z psł. **poltъno* ‘tkanina lniana, płótno’, pochodzące zapewne z pie. **plō-to-* od pie. pierwiastka **pel(ə)-* ‘okrywać, osłaniać; skóra, błona; okrycie, chusta’, zob. Boryś SEJP 443; ESUM, t. 4: 430–431 (z przeglądem mniej prawdopodobnych objaśnień etymologicznych i dalszą literaturą).

Innego pochodzenia jest ludowy wyraz topograficzny *plât* ‘płaskowyż’ w miejscowości Sumartin na wyspie Brač (Šimunović 2009: 665), ‘równy teren, płaskowyż’ w Smokovicy na wyspie Korčula, często występujący w funkcji toponimu. Jego romańską genezę szczegółowo omawia Vinja JE (t. 3: 50–51). Tu niewątpliwie należą toponimy *Plat*, *Platac*, *Platak* wymienione przez Skoka, s.v. *plâtica* (Skok ER, t. 2: 678).

platiti ‘rozłupywać, otwierać coś’

Nieprefigowany czasownik *plâtiti* ‘otwierać, rozłupywać owoc figi (sasvim otvarati smokvu)’ znany jedynie z gwary wsi Šepurina na wyspie Prvić (Kursar 1972: 127). Poza tym w pewnych gwarach czakawskich występuje tylko prefigowana postać z przedrostkiem *raz-*, poświadczona na wyspach Hvar, Brač, Vrgada, Rab, Cres: *rasplōtīt*, *-plōtin* ‘rozłupać; podzielić wzdłuż na dwie części, rozplatać (np. rybę, owcę)’ (ČDL, t. 1: 1019; Dulčić/Dulčić 1985: 638; Šimunović 2009: 801), *raspl’ātītī* ‘rozszczerzyć i następnie otworzyć (rybę, worek itp.)’ (Jurčić 1973: 178), *rasplâtīt* ‘rozłupać’ (Kušar 1894: 52), *rasplâtīt* ‘in zwei Teile zerspalten’ (Tentor 1909: 199 i 1950: 83, gdzie podaje dalsze lokalizacje wyrazu: Garica, Unije, Bakarac), *rasplâtīt* ‘przepołować, rozplatać’ (Korčula, Kalogjera/Svoboda/Josipović 2008: 288–289), *rasplâtīt* ‘rozplatać zwierzę’ (Lumbarda na wyspie Korčula, Cebalo 2005: 142). Ten sam prefigowany czasownik istnieje w standardowym chorwackim: *rasplâtiti*, *râsplâtīm* ‘rozłupać, rozplatać’ (wg Skoka ER, t. 2: 678 denominativum). Bliskie odpowiedniki bezprzedrostkowego czak. *plâtiti*, należące jednak do innej koniugacji, istnieją w kilku językach słowiańskich: słoweń. *plâtati* ‘rozłupywać, rozszczerzać’, pol. *platać* ‘ciąć na płaty, na kawałki, rozrąbywać wzdłuż; zadawać cios nożem, szablą, mieczem’, ros. *platát’* ‘rozbierać rybę przecinając ją na pół’, ukr. *platáty* ‘ciąć na kawałki, na płaty’, brus. *plátac’* ‘rozcinać rybę wzdłuż’. Wyrazy te kontynuują psł. **platati* ‘rozcinać na kawałki, na płaty’, czasownik denominatywny od psł. **platъ* ‘kawał tkaniny, płótna’ (zob. Boryś SEJP 443–444). Czak. *plâtiti* jako wyjątkowy na terenie chorwackim czasownik bezprzedrostkowy jest archaizmem, który jest derywatem od tej samej podstawy, powstał zapewne niezależnie od bliskich wyrazów innosłowiańskich.

prīlo adi. n. ‘mętne, nadpróchniałe, rozkładające się’

Przymiotnik **pril*, zapisany w źródle w postaci neutrum *prīlo* (w przykładzie też acc. pl. *prile*) w znaczeniu ‘mutno, natrulo, raspadljivo’, poświadczony jest na wyspie Dugi Otok, z przykładami *Ne zgleda zdravo, nego je prilo, pari da će se raspasti, Kakove no oči prile ima* (Sali, Piasevoli 1993: 279). Postać

fonetyczna i semantyka wyrazu wskazuje na związek etymologiczny z pol. *przeć*, *przeje* ‘psuć się, gnić, butwieć pod wpływem wilgoci i ciepła, odparzać się, zaparzać się’, dial. ‘palić, parzyć’, *kasza przeje* ‘praży się’, kasz. *přec, přeje* ‘linieć, łuszczyć się, butwieć, psuć się’, dluž. *prěš, prěju / prějom* ‘schnąć, wysychać, więdnąć pod wpływem ciepła’, słowac. dial. *priet’ / pret’, prie* ‘butwieć, gnić; odparzać się’, ros. *pretb, prěju* ‘butwieć, gnić; dogotowywać się (na małym ogniu)’, pot. ‘odparzać się’, ukr. *prity, priju* ‘gnić, butwieć, rozkładać się; pocić się’, brus. *prěcb, prěju* ‘butwieć, gnić, zaparzać się, rozkładać się, psuć się pod wpływem wilgoci i ciepła; pocić się, pokrywać się potem’. Wszystkie te czasowniki kontynuują psł. **pbrēti, *pbrějō* (bądź **prēti, *prějō*) ‘ulegać działaniu wilgoci i ciepła, odparzać się, psuć się, butwieć, gnić’. Czakawski przymiotnik **pril, *prila, prilo* niewątpliwie pochodzi z pierwotnego participium praeteriti activi **prēltb, *prēla, *prēlo*, które na gruncie chorwackim uległo adiektywizacji. Wyraz w ikawsko-ekawskiej gwarze miejscowości Sali ma postać z *i < *ě*. Takiego samego pochodzenia jest ros. *prėlyj* ‘zbutwiały’, ukr. *prilyj* ‘spotniały’ (od *prity* m.in. ‘pocić się’).

Zdaniem P. Skoka czasownik **p(b)rēti* nie zachował się na gruncie chorwackim i serbskim: „Praslav. osnova **per-* očuvana je samo u sjevernim slavinama: polj. *przeć* «erhitzen», rus. *pretb, prěju* = lit. *perėti* [poprawnie *perėti* WB] «brūten». Taj je glagol propao u hrv.-srp. zbog homonimijske kolizije sa *preti* (*se*). Ali se nalazi u arhaičkoj izvedenici *pėrutac*, gen. *-uca* m «ospa, ekcem»” (Skok ER, t. 2: 605, s.v. *para*¹, podobnie na s. 644, s.v. *pėrutac*). *Nota bene* chorw. *pėrutac* jest derywatem od pokrewnego psł. **perėti*, poświadczonego w słoweń. *perėti* ‘próchnieć, butwieć; palić się, tlić się’ (Bezłaj ES, t. 3: 25); być może reliktem takiego samego czasownika na gruncie chorwackim jest zapisany na wyspie Cres czak. *pirèt pirīn / pirējen* ‘zamierać, więdnąć’ (Bejska Tramuntana, Velčić 2003: 309), jeśli *-i-* w pierwszej sylabie jest wtórne (**-erě- > -ire- ?*). Inne relikty psł. **p(b)rēti* (prócz rozpatrywanego tu czak. *prilo*) udało się odnaleźć wcześniej w gwarach serbskich: we wschodniej Serbii przymiotnik *isprél* ‘wysuszony, sparcały (o owocach, warzywach)’, kontynuujący participium praeteriti activi **isp(b)rēltb* (od prefigowanego czasownika **iz-p(b)rēti*, por. pol. *zepszały* ‘sparcały, zbutwiały’) oraz przymiotnik *prėlav* ‘mający zepsuty smak, zjełczały (np. o orzechach, maśle)’ i rzeczownik *prėnja* ‘pleśń’, derywaty od również niezachowanego w serbskim czasownika nieprefigowanego (Boryś 1991: 43–47, Ogleđna sveska 65; *prėlav* z Banatu: RSGVojv, t. 7: 65). Zatem czasownik **pbrēti* (rekonstruowany także jako **prēti*), tradycyjnie uznawany za wyraz północnoślōwiański, musiał mieć pierwotnie zasięg ogólnosłowiański, skoro jego relikty zachowały się również na obszarze południowosłowiańskim, na dwóch krańcach terytorium serbsko-chorwackiego: na zachodzie w chorwackim dialekcie czakawskim i w gwarach serbskich.

Psł. **p(b)rěti* jest pokrewne z psł. **pariti* ‘powodować, że coś ulega działaniu wilgoci i ciepła, ogrzewać, okładać czymś gorącym, oblewać wrzątkiem’, **para* ‘para, opary, wyziewy’, ostateczną podstawą było pie. **per(a)-* / **prē-* ‘tryskać, pryskać, paraskać, prychać’ (por. Vasmer ES, t. 3: 362; Bezlaj ES, t. 3: 25; Schuster-Šewc HEW 1156; Boryś SEJP 489–400).

skuliti ‘płakać, jęczeć’

Czasownik *skūlit* ‘płakać, jęczeć’ zapisano tylko w miejscowości Rukavac w Istrii (Mohorovičič 2001: 255). Nie udało się odnaleźć innych jego poświadczeń ani w źródłach chorwackich i serbskich (akademicki słownik zagrzebski wymienia dawne kajkawskie ze słownika Belostenca *skuliti* ‘zadrapać, ranić’ (RJAZ, t. 15: 596) i pięć homonimów *skoliti* (RJAZ, t. 15: 265–266), ale ich semantyka wskazuje, że do żadnego z nich wymieniony wyraz czakawski z pewnością nie należy), ani w pozostałych językach południowosłowiańskich. Odpowiedniki czak. *skūlit* znane są natomiast językom północnosłowiańskim. Najbliższe czasownikowi czakawskiemu z rdzennym *-u-* są pol. dawne (wyjątkowe) *skulić* ‘skomleć, skowyczeć (o psie)’, ros. *skulítb* ‘skomleć, skowyczeć (o psie)’, pot. ‘skomleć, jęczeć, żalić się, narzekać’, ukr. dial. *skūlyty* / *skulity* ‘skowyczeć, skomleć’, poza tym lepiej są poświadczone postaci z rdzennym *-o-*: pol. dawne *skolić* ‘skomleć, skowyczeć’ (dziś tylko łowieckie ‘szczekać, o lisie’), stpol. ‘ujadać, skomleć (o psie)’, kasz. *skolęc* ‘wyć żałośnie, skomleć; piszczeć, jęczeć, narzekać; płakać, łkać’, czes. *skoliti* ‘skuczeć, wyć (o psie, lisie)’, słowac. *skolit* ‘skuczeć, skomleć (o psie)’, ros. dial. *skólitb* ‘wyć, skomleć’. Wymienione wyrazy sprowadza się do psł. **skoliti* ‘szczekać, wyć, skomleć’, łączonego z lit. *skalikas* ‘stale szczekający pies gończy’, łot. *skālš* ‘dźwięczny, głośny, wyraźny’, stwniem. *scellan* ‘dzwonić’, niem. *schallen* ‘dźwięczeć, rozbrzmiewać’ (uznawane dawniej za dokładny odpowiednik lit. *skālyti* ‘szczekać, wyć, skomleć’ jest raczej zapożyczeniem słowiańskim); ostatecznie te pokrewne wyrazy są pochodzenia onomatopiecznego. Por. Vasmer ES, t. 3: 646 (z przeglądem innych objaśnień); Machek ES² 546; SEK, t. 4: 283–284; ESUM, t. 5: 290–291. Warianty czasownika z rdzennym *-u-* (w tym nieznane dotychczas etymologom czak. *skūlit*) powstały przypuszczalnie przez kontaminację **skoliti* z bliskoznacznymi czasownikami, prawdopodobnie z kontynuantami psł. **skučati* ‘skomleć, wyć, jęczeć’ (Vasmer ES, t. 3: 662, ESUM l.c.).

Źródła i literatura

- Belović/Blažeka 2009, Belović S., Blažeka Đ., *Rječnik govora Svetog Đurđa (Rječnik ludbreške Podravine)*, Zagreb.
- Bezljaj ES, 1977–2005, Bezljaj F., *Etimološki slovar slovenskega jezika*, knj. 1–4, Ljubljana.
- Blažeka MAT — materiały leksykalne z gwar Međimurja otrzymane od prof. Đ. Blažeki.
- Blažeka/Nyomárkay/Rácz 2009, Blažeka Đ., Nyomárkay I., Rácz E., *Mura menti Horvát tájszótár. Rječnik pomurskih Hrvata*, Budapest.
- Blažeka/Rob [w druku], Blažeka Đ., Rob G., *Rječnik govora Murskog Središća*.
- Boryś 1991, Бориш В., *Приноси српскохрватској етимологији*, „Наш језик”, 29, св. 1–2, Београд, s. 35–48 [przedruk: W. Boryś, *Etymologie słowiańskie i polskie. Wybór studiów z okazji 45-lecia pracy naukowej*, Warszawa 2007, s. 325–337].
- Boryś W., 1999, *Czakawskie studia leksykalne. Dziedzictwo prasłowiańskie w słownictwie czakawskim*, Warszawa.
- Boryś W., 2007, *Čakavske leksičke studije. Praslavensko naslijeđe u čakavskom leksičkom fondu*, Zagreb.
- Boryś W., 2008, *O potrebie czakawskiego słownika etymologicznego*, [w:] *Językoznawstwo historyczne i typologiczne. W 100-lecie urodzin Profesora Tadeusza Milewskiego*, [= Rozprawy Wydziału Filologicznego PAU, t. 76], red. L. Bednarczuk, W. Smoczyński, M. Wojtyła-Świerzowska, Kraków, s. 491–498.
- Boryś SEJP, 2005, Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Boryś/Popowska-Taborska 2002, Boryś W., Popowska-Taborska H., *Potreby i metody opracowywania słowników etymologicznych małych słowiańskich obszarów językowych*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych. Seria 10: Językoznawstwo*, Warszawa, s. 25–31.
- Cebalo R., 2005, *Razgovori na mrkenti. Stare lumbarajske riči*, Zagreb.
- Crnek V., 2005, *Kaj ne bi pozabili*, Krapina.
- ČDL, 1979–1983, Hraste M., Šimunović P., unter Mitarbeit und Redaktion von R. Olesch, *Čakavisches-deutsches Lexikon*, Bd. 1–3, Köln : Wien.
- Dulčić/Dulčić 1985, Dulčić J., Dulčić P., *Rječnik bruškoga govora*, [= Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 2], Zagreb, s. 373–747.
- ESBM, 1978–2010, *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, т. 1–13, Мінск.
- ESJS, 1989–2010, *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, seš. 1–15, Praha.
- ESUM, 1982–2012, *Етимологічний словник української мови*, т. 1–6, Київ.
- ESSJa, 1974–2011, *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, отв. ред. О. Н. Трубачев [róžniej А. Ф. Журавлев], вып. 1–37, Москва.
- Jakolić/Lončarić 2007, *Zavičajni rječnik*, izradili B. Jakolić, M. Lončarić, [w:] *Donjosutlanski govor i običaji Drenja, Harmice, Laduča, Ključa, Šenkovca, Svetoga Križa, Vukova Sela. Zbornik kajkavske ikavice*, ured. B. Jakolić, J. Horvat, Šenkovec, s. 243–317.

- Jardas I., 1957, *Kastavština. Građa o narodnom životu i običajima u kastavskom govoru*, [= Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 39], Zagreb.
- Jurišić 1973, *Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima*, dio 2: *Rječnik*, Zagreb.
- Kalogjera/Svoboda/Josipović 2008, Kalogjera D., Svoboda M., Josipović V., *Rječnik govora grada Korčule*, Zagreb.
- Kursar A., 1972, *Zabilješke o govoru u Šepurini na otoku Prviću*, „Čakavska rič. Polugodišnjak za proučavanje čakavske riči”, br. 2, Split, s. 113–154.
- Lučić B., 1997, *Kastavske „domaće” besedi*, „Zbornik Kastavštine”, knj. 5, Kastav, s. 139–198.
- Lukežić/Zubčić 2007, Lukežić I., Zubčić S., *Grobnički govor XX. stoljeća (gramatika i rječnik)*, Rijeka.
- Machek ES², 1968, Machek V., *Etymologický slovník jazyka českého*. Druhé, opravené a doplněné vydání, Praha.
- Malnar S., 2008, *Rječnik govora čabarskog kraja*, Čabar.
- Mažuranić V., 1975, *Prinosi za hrvatski pravno-povjesni rječnik*, d. 1–2, Zagreb [preddruk fototipičny wydania z lat 1908–1922].
- Мохоровићи F., 2001, *Rječnik čakavskog govora Rukavca i bliže okolice*, [= Čakavska biblioteka, knj. 5], Rijeka : Opatija : Matulji.
- Nemanić D., 1885, *Čakavisch-kroatische Studien*, „Sitzungsbericht der philologisch-historischer Klasse der kaiserlichen Akademie Wissenschaften”, vol. 108, Wien, s. 167–230.
- Ogledna sveska, 1998, *Ogledna sveska*, Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ, уредник свеске: акад. П. Ивић, [= Библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 15], Београд.
- Pavešić/Magaš/Laloš 2006, Pavešić M., Magaš B., Laloš Ž., *Réjč do říči. Besédnek déjuonškega devoána. Rječnik delničkoga govora*, Delnice : Rijeka.
- Piasevoli A., 1993, *Rječnik govora mjesta Sali na Dugom otoku, oliti, libar saljski besid*, Zadar.
- Ribarić J., 2002, *O istarskim dijalektima. Razmještaj južnoslavenskih dijalekata na polotoku Istri s opisom vodičkog govora*, Pazin [przeredagowane wydanie tekstu opublikowanego po raz pierwszy w: Српски дијалектолошки зборник, књ. 9, Београд 1940; niemiecki oryginał powstał w 1916 r.].
- RJAZ, 1880–1976, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, dio 1–23, Zagreb.
- RSGVojv, 2007, *Речник српских говора Војводине*, ред. Д. Петровић, св. 7, Нови Сад.
- Schuster-Šewc HEW, 1978–1996, Schuster-Šewc H., *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*, Bd. 1–5, Bautzen.
- SEK, 1994–2010, Boryś W., Popowska-Taborska H., *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 1–6, Warszawa.
- Skok ER, 1971–1974, Skok P., *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, knj. 1–4, Zagreb.

- SP, 1974–2001, *Słownik prasłowiański*, opracowany przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa (Instytutu Słowianoznawstwa, Instytutu Slawistyki) PAN pod red. F. Sławskiego, t. 1–8, Wrocław.
- Šimunović P., 2009, *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Drugo dopunjeno i popravljeno izdanje, Zagreb.
- Tentor M., 1909, *Der čakavische Dialekt der Stadt Cres (Cherso)*, „Archiv für slavische Philologie”, Bd. 30, s. 146–204.
- Tentor M., 1950, *Leksička slaganja creskoga narječja i slovenskoga jezika protiv Vukova jezika*, „Razprave SAZU. Razred za Filološke in Literarne Vede”, knj. 1, Ljubljana, s. 69–92.
- Turina/Šepić 1977, Turina Z., Šepić A., *Rječnik čakavskih izraza. Područje Bakarca i Škrleja*, Rijeka.
- Vasmer ES, 1964–1973, Фасмер М., *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева, т. 1–4, Москва.
- Velčić N., 2003, *Besedar Bejske Tramuntane*, Mali Lošinj : Beli : Rijeka.
- Vinja JE, 1998–2004, Vinja V., *Jadranske etimologije. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*, knj. 1–3, Zagreb.
- Vranić S., 2010, *Tak se govori(le) prinasa*, Zagreb.
- Žic I., 2001, *Vrbnik na otoku Krku. Narodni život i običaji. Pretisak*, Rijeka [przedruk tekstów opublikowanych w latach 1899–1949 w czasopiśmie „Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena”].

Summary

A new contribution to the etymological dictionary of Čakavian Croatian

This article analyzes the origin of seven lexemes that are found in Čakavian dialects. They are not part of standard Croatian and so far they have not been discussed in the literature on Slavic etymology. The lexemes that are analyzed include *grōbja* ‘a pile of stones’ (from Common Slavic **grobja* ‘ditch, embankment, knoll’); *madlēt* ‘to become darker’ i *madlīti* ‘to become pale or weaker’ (from Common Slavic **mъdъlēti* ‘become weak, helpless, feeble, faint, weaken’); *mājēt se* ‘to become darker, make one’s head swim, feel dizzy’ (from Common Slavic **majati* ‘wave (e.g. a hand); brandish’); *plāt* ‘canvas, canvas fabric, thigh’ (from Common Slavic **platъ* ‘a piece of fabric, canvas’); *plātiti* ‘to split, to open something’ (in Standard Croatian only the prefixed form *rasplātiti* ‘to split, to slit’ is found; the related form in Common Slavic is **platati* ‘cut up into pieces or slices’); *prīlo* adi. n. ‘turbid, rotten, decaying’ (a Common Slavic relic **p(ъ)rēti* ‘to be exposed to moisture and heat, chafe, deteriorate, rot’); *skālīt* ‘cry, moan’ (from Common Slavic **skoliti* ‘bark, howl, whine’).